

A Saint Germain-i békeszerződés V. részének kisebbségvédelmi cikkelyei

„63. cikk. Ausztria kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja. [...]

66. cikk. 3. bekezdés: Egyetlen osztrák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közlés terén, vagy nyilvános gyűléseken.

4. bekezdés: Az osztrák Kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve a nem német nyelvű osztrák állampolgárok nyelvüknek a bíróság előtti akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítéseket fognak részesülni.

67. cikk: Azok az osztrák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi osztrák állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézetek létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.

68. cikk: Olyan városokban és kerületekben, ahol nem német nyelvű osztrák állampolgárok jelentékeny arányban laknak, az osztrák Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily osztrák állampolgárok gyermekeit az elemi iskolában saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza az osztrák Kormányt abban, hogy a német nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye. Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek olyan osztrák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kis-

GERHARD BAUMGARTNER

Burgenland tartomány felállításától az Anschlussig (1922–1938)

Az 1921. decemberi soproni népszavazás után az osztrák–magyar **országhatárok** meghúzása maradt hátra. Az új határvonalat egy antant-bizottság jelölte ki 1922–23 között. 1922-ben a kisebb magyar szabadcsapatok egyes határ menti falvak Ausztriához való csatolását megkísérelték megakadályozni. Így például megszállták Luising/Lovászdót és Hagensdorf/Karácspát, ám az osztrák és a magyar katonaság visszaverte őket. A határmegállapításnál a bizottság a lakosság nemzetiségi arányait vette figyelembe, illetve megkérdezték őket, hogy hová akarnak tartozni. Mivel a Burgenlandi Horvátok Kultúregyesülete (Hrvatsko Kulturno Društvo u Gradišću) attól tartott, hogy az osztrák közigazgatás megszünteti a felekezeti iskolákat a horvátlakta falvakban, 1921-ben memorandummal fordult a határkijelölő bizottsághoz, melyben falvaik Magyarországon hagyását követelte. Így a határmenti horvátok lakta falvak nagy része Magyarországnál maradt. Észak-Burgenlandban a határvonal sok esetben a nagy uradalmi birtokok határvonalait követte. A burgenlandi magyarok az új országhatárok között kisebbségi státuszba kerültek.

A **burgenlandi magyar nyelvcsoporthoz** magját öt burgenlandi település lakói adták. E települések közül három a dél-burgenlandi Felső-Őrségben található: Felsőőr, Alsóőr és Órisziget. A negyedik és ötödik pedig

a közép-burgenlandi Felsőpulya és Középpulya. A falvak lakói későközépkori magyar határőrök leszármazottai voltak. Mivel kisnemesi kiváltságukat egészen a 19. századig megtarthatták, magyarságtudatuk máig a korai rendi öntudattal mutat azonosságokat. Magyarként váltak kisnemesekké és kisnemesekként őrizték meg magyarságtudatukat.

A második nagy csoportot az észak-burgenlandi majorok egykori lakói alkották. A Fertő-tótól keletre, a Kishanság nyugati részén a 19. század második felében nyolc nagy major jött létre különböző nemesi nagybirtokokon. A majorokat nyugat-magyarországi bére családdal telepítették be, nagyságukat tekintve pedig egy átlagos burgenlandi falunak feleltek meg, lélekszámuk elérhette a 300-at is. Volt több olyan major, amely saját templommal, temetővel és magyar iskolával rendelkezett. A csoport tagjait saját 19. századi romantikus nemzettudat jellemelte, melynek alapját a századforduló oktatási rendszere által közvetített magyar államideológia adta. Néhány majorban még leventecsoporthoz is működtek a húszas években. Mivel Észak-Burgenlandban a majorok magyar nyelvű szigeteket alkottak a német falvak között, és a nyelvhasználat jelölte egyúttal a társadalmi státuszt is, a magyar béresek számára a magyar nyelv negatív státuszjellemzőként rögzült.

Magyar szabadcsapat Burgenlandban, 1920

Harmadik csoportnak a „magyarónok” tekinthetők. Magyarónnak nevezik Burgenlandban azokat az általában polgári családokból származó német- vagy horvátajkúakat, akik a századforduló után váltak magyarrá. A vidéki polgári elit idős tagjairól van tehát szó, akik az első világháború előtt magyar nyelvű oktatásban részesültek és számukra a magyar nyelv a polgári kultúrát testesítette meg. A szimbolikus jelentés miatt gyermekeiket is megtanították, illetve taníttatták magyarul.

Burgenland területén valójában **öt nyelvcsoporthat** létezett, a német, a magyar és a horvát csoport mellett a szlovének és a cigányok. Szlovének akkoriban a gyanafalvai járás két határmenti településén éltek kis számban. A 17. század óta 130 településen laktak cigányok, 1920-ban 9000-en, ebből 5000-en a felsőri járásban.

A többnyelvűség sajátos dinamikával rendelkezett. Kizárólag a német és a magyar nyelv között alakult ki egyfajta egyenrangúság az 1880-as évek után: a nyugat-magyarországi németek közül nagyon sokan tudtak magyarul is. Ugyanígy, a felsőri magyarok 57%-a már tudott németül is. Ez azzal magyarázható, hogy a felső-őrségi magyarok **közvetítői szerepet** tölthettek be Stájerország és a dunántúli kisvárosok között, főleg a fa- és faárkereskedésben. Mindennapi gyakorlattá vált a **gyerekcsere**: a magyar családok elküldték a gyerekeiket a német falvakba tanulni és fordítva. 1921 után a magyar és a német nyelv „helyet cserélt”, mivel a német vált a tartomány hivatalos nyelvén. Ezzel azonban a magyar nyelv Burgenlandban nem vesztett automatikusan presztízsből, sőt megőrizte korábbi rangját, dacára annak, hogy a húszas években az új burgenlandi tartományi kormány valóságos hadjáratot indított a magyar nyelv hivatalos használata ellen.

Burgenlandi magyarparaszti

A területi nyelvek hierarchikus kapcsolatban álltak egymással: a hierarchia tetején a német és a magyar nyelv állt, a német- és a magyarajkúak a többi kisebbségi nyelvet nem használták. A horvátok saját anyanyelvük mellett elsajátították még a két „presztízsnyelvet”, a cigányok pedig a roma mellett a három másik nyelvet is beszélték.

A burgenlandi magyar kisebbség egyik sajátossága, hogy tagjai **négy különböző felekezethez** tartoztak. Így például a Felső-Őrségben a három magyarlakta szomszéd falu lakói közül az őrszigetiek evangélikus, az alsóriek katolikus, míg a felsőriek többsége református vallású volt.

Külön egyesületekben szervezkedtek és tevékenykedtek, s egymással nem „keveredtek”: inkább házasodtak egy horvát- vagy németajkú azonos vallású partnerrel, mint a szomszéd falubeli magyarajkú, ám más

Cséplés gőzgéppel uradalmi majoron

KRONOLÓGIA

1922. június. Harcok a magyar szabadcsapatok, valamint az osztrák és magyar állami erők között.

1923. január. Luising/Lovászsd és Hagensdorf/Karácsfa is Ausztriához került – ezzel kialakult a végleges határ vonal.

1927. január 30. Schattendorf/Sámfalvi merénylet.

1929. szeptember. A német nyelv oktatása kötelezővé vált a magyar tannyelvű iskolákban.

1934. február 12. Polgárháború tört ki a szociáldemokrata csapatok, a keresztényszocialista csapatok és az osztrák állami erők között.

1934. május 1. A keresztényszocialis rendi állam bevezetése.

1934. július 25. Nemzeti szocialista puccskísérelt, melynek áldozatul esett Engelbert Dollfuß kancellár.

1937. május. A burgenlandi kisebbségi iskolatörvény bevezetése.

Felsőri református templom

sebségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordítatnak.”

Közl: Éger György: *A burgenlandi magyarság rövid története*. Anonymus kiadó, Budapest, 1991. 56–57.

„1922-ben születtem. Feleségem magyar asszony. Ő idevalósi magyar lány volt. Ősei úgynevezett kurtanemesek voltak, akik itt laktak, itt voltak határőrök. Ez az őrnemesség, mint Felsőőrött. Csak nem tudjuk annyira, mert nem volt az Őrségbe. Az én apósom büszke volt az öregapjának kutya-bőrére. Az nagyon nagy szó volt. Féltve őrizte. A hitleri időben az 1600-as évekig vissza tudtuk vinni a családfát.”

Bedécs Gyula: *Magyar sors Felsőpulyán 1921–1990*. Oberpullendorf/Felsőpulya, 1990. 24.

A Collegium Hungaricum épülete Bécsben, a hajdani testőrpalota épületében

A Felsőőri Református Olvasókör Színtársulat Csoportja, 1929

vallásúakkal. A negyedik vallásfelekezet az izraelita volt (hosszvetőleg 4000 lélek), tagjainak jelentős része „magyarórnak” számított. Néhányuknak 1921-ben emiatt el is kellett menekülnie Burgenlandból.

A **korábbi magyar törvények** egy része 1921 után is érvényben maradt Burgenlandban. A magyar oktatási törvény szerint az elemi iskolák élén – legtöbb esetben felekezeti – iskolaszék állt, amely többek között az oktatás nyelvéről is rendelkezett. 1921 után a burgenlandi szociáldemokraták Burgenlandra is ki akarták terjeszteni az osztrák iskolatörvényt, mely az iskolát és az egyházat szétválasztotta. Kompromisszumként született az 1924-es szabályozás, mely szerint nem az egyházak nevezték volna ki az iskolaszék elöljáróit, hanem ezek egy demokratikus választás eredményeképpen jöttek volna létre. Mivel azonban a szövetségi kormányt kereszténydemokraták vezették, 1927-ben eltörölték ezt a rendeletet. A magyar iskolatörvények Burgenland területén így egészen 1937-ig érvényben maradtak. 1929-ben rendeleti úton bevezették a német nyelv kötelező oktatását. A kisebbségek által lakott falvakban a magyar maradhatott az elemi iskolai oktatás, az istentiszteletek és a közigazgatás nyelve – a magasabb iskolákban a magyar oktatási törvényt azonban eltörölték, azaz továbbtanulni magyarul már nem lehetett. Ez körülbelül 16.000 gyereket érintett. Burgenland első tartományi főnöke, Alfred Wahlheim 1923-ban így fogalmazott:

tessék beszüntetni a „magyar fecsegést” az osztályban! Minden középfokú oktatási intézmény magyar nyelvet használó tanárát megfenygették, hogy hagyjanak fel a magyar nyelvhasználattal, mert „az iskola feladata a németiségre nevelés” („Aufgabe der Schule ist es, zum Deutschtum zu erziehen”). A burgenlandi

iskolastatisztikák azt mutatják, hogy 1921 és 1931 között minden évben 2300 magyar anyanyelvű gyereket írtak be az elemi iskolába. Ez azt jelenti, hogy a harmincas évek elejéig a 6–14 év közötti korcsoportban körülbelül legalább 18.400 magyarajkú gyerekek számolhatunk. Ehhez képest az 1934-es népszámlálás már csak 10.442 magyar lakost mutat ki egész Burgenland területén. Mindez jól mutatja, hogy a népszámlálások nem a nyelvhasználatot, hanem a politikai beállítódást tükrözték.

A magyarlakta falvakon kívül a **burgenlandi közéletben** heves magyarellenes hangulat alakult ki, részben a szabadcsapatok fellépése, részben a magyar iskolatörvény fennmaradása miatt. Ennek szócsove a burgenlandi szociáldemokrata hetilap, a *Burgenländische Freiheit* (Burgenlandi Szabadság) volt. Követelték a magyar tanítók és közalkalmazottak menesztését a községi közigazgatási és postahivatalokból és a vasúttól. A magyar közhivatalnokok egy része emiatt a húszas években Magyarországra távozott. A szociáldemokrata hetilap még a soproni bevásárlásokat is be akarta tiltatni: „Egy becsületes burgenlandi nem vásárolhat Sopronban – Nem viheti

Heimwehr („Honvédők”)-gárda felvonulás Kismartonban, 1930

Burgenlandi ingázó munkások

pénzét ehhez a bagázshoz!” („Kein Burgenländer, de Ehre im Leib hat, darf in Ödenburg einkaufen und dieser Sippschaft noch das Geld hintragen.”) A tartományi főnök helyettese, Ludwig Leser 1931-ben, Burgenland tízéves fennállásának ünnepségén kiadta a jelszót: Takarítsunk ki mindent, ami még magyar! („Aufräumen mit allem, was noch magyarisch ist!”) Ennek következtében a harmincas években több ezer lelkész, tanár és hivatalnok elhagyta Burgenlandot.

1927-ben a határ menti Sámfalván kereszténydemokraták beelődtek a békésen tűntető szociáldemokrata tömegbe: egy gyermek és egy férfi meghalt. Mivel a bécsi bíróság a tetteseket később felmentette, a szociáldemokraták felgyújtották a Legfelsőbb Bíróság épületét. Az ezt követő utcai harcoknak nyolcvan ember esett áldozatul. Ezek a politikai feszültségek vezettek az 1934. februári polgárháborúhoz, az Osztrák Köztársaság összeomlásához és egy keresztényszocialista rendi állam kikiáltásához. Az új kormány igyekezett a többnyire keresztényszocialista érzelmű kisebbségeket politikája szolgálatába állítani. Ezért 1937-ben olyan oktatási törvényt vezettek be Burgenlandban, amely

lakossági arányszámokhoz kötötte az anyanyelvi oktatást. Ahol a kisebbségi lakosság aránya meghaladta a 70%-ot, ott csak kisebbségi oktatás volt, a 30% fölötti kisebbségi arányszámú falvakban pedig bevezette a kétnyelvű oktatást.

Burgenlandon kívül csak Bécsben és Grazban tudunk **szervezett magyar közösségekről**. Grazban a 19. században alapított Magyar Kultúregyesület mellett a magyar állam által pénzelt Grazi Magyar Akadémikusok Egyesülete (Grazer Ungarischer Akademikerverein) tevékenykedett. Bécsben ebben az időben egy több tízezer lelkes magyar közösséggel számolhatunk. Az első világháború előtt körülbelül 210 ezer Magyarországról származó személy lakott a városban. Az 1923-as népszámlálásnál 10.922-en vallották magukat magyar nyelvűnek, 1934-ben csak 4844-en. Két jelentős találkozási pontjuk közül az egyik a magyar kommunista és szociáldemokrata emigráció által alapított *Jövő* c. újság, a másik az 1924-ben a magyar állam által létrehozott Collegium Hungaricum kultúrintézet lett. Ezen kívül számtalan egyesületük tevékenykedett a fővárosban.

Tudja-e?

■ *Communitas nobilis* = A Felső-Őrség lakói kurtanemesi vagy más néven kisenemesi családokhoz tartoztak, akik addig megőrizték nemesi státuszukat, míg földtulajdonnal rendelkeztek a kisenemesi községben, a *communitas nobilis*ben. Burgen-

landban 1922-ben számolták föl a *communitas nobilis* intézményét.

■ *Kutyabőr* = *Kutyabőrnek* nevezték azokat a – kecske-, bárány- vagy borjúbőrből készült – nemesi okleveleket, amelyeket a kisenemesi családok évszázadokon keresztül megőriztek.

IRODALOM

- Fogarassy László: Határmenti események Burgenland megalakulásától az új határvonal megállapításáig (1921. november – 1923. március). *Soproni Szemle* 1975. 2. sz. 139–157.
- Haslinger Peter: A regionális identitás kialakulásának egy esete. Burgenland 1921–1938. *Regio* 2000. 4. sz. 93–104.
- Szatmári Péter: Az osztrák nemzettudat (küldetéstudat) kérdései az 1920–30-as években. *Századok* 2000. 6. sz. 1361–1376.
- Tóth Imre: *A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között*. Dissertationes Sopronienses 2. Soproni Levéltár, Sopron, 2006.
- Zsiga Tibor: *Burgenland vagy Nyugat-Magyarország? Burgenland oder Westungarn?* BMK, Oberwart, 1991.